

MODERN SOSYAL SİYASETİN BİR VASITASI OLARAK VERGİ

Dr. MEMDUH YAŞA

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Doçentlerinden

Mahiyeti hakkında telâkkiler ne olursa olsun, vergi daima bir vasıta olarak kullanılmıştır. Ancak, vasıta olarak verginin tahakkukuna çalıştığı gayeler, zaman ve mekân içinde değişmektedir. Bunu şu şekilde de ifade etmek mümkündür. Her yerde ve her zaman devletin bir takım gayeleri bulunmakta, verginin vazifesi de bu gayelerin tahakkukuna vasıta olmaktan ibaret kalmaktadır.

Devletin gayeleri zamanımızın modern cemiyetlerinde çok artmıştır. Bu sebeple de verginin rolü ehemmiyet ve vüs'at kazanmıştır. Yalnız şunu ifade edelim ki, bu gayelerden hemen hemen hiç birisi hatta vergi politikası bakımından en ehemmiyetlisi olan «Hazinenin para ihtiyaçlarını karşılama» gayesi bile, tek başına vergi ile tahakkuk ettirilememektedir. Her memleket az veya çok, muhtaç olduğu parayı tedarik etmekte vergiden başka vasıtaları da kullanmak zorunda kalmaktadır. «Hazinenin para ihtiyaçlarını karşılama» gayesinde vaziyet bu şekilde olunca, diğer gayelerde evliyyetle böyledir. Demek oluyor ki, devlete ait gayelerin elde edilmesinde vergi yalnız başına değil, fakat diğer vasıtalarla memzuç olarak kullanılmaktadır. Şu var ki, vergi dışındaki vasıtalar, gayenin elde edilmesi bakımından vergiye nisbetle «aslı» veya «talî» vasıtalar olabilirler. Aynı şekilde vergi de, bu gayelerin tahakkukunda kullanılan vasıtalar arasında aslı bir fonksiyona sahip olabileceği gibi bu fonksiyonu tâlî de olabilir.

Verginin tâlî bir vasıta olarak kullanılması hallerini burada mütalâa etmiyeceğiz. Bu etüdde sadece, verginin tahakkukunda mühim rol oynadığı gayelerin neler olduğunu zikredecek ve bunlardan yalnız birisinde verginin kullanılma şeklini izah edeceğiz.

Zamanımızda verginin asıl olarak başlıca üç gayenin tahakkukuna vasıta olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Hemen şunu belirtelim ki, bu gayeleri vergiye atfetmek yanlıştır. Başta da ifade et-

tiğimiz gibi, vergi sadece bir vasıtaadır. Gayeler vergiyi kullananın, yâni umumiyete devletindir. Ancak, böyle ifade olunması mutad bulunduğundan, terminolojik bir karışıklığa meydan vermemek için biz de müteakip izahatımızda «verginin gayeleri» tâbirini kullanacağız.

Bahis mevzuu üç gayeden birincisi, Hazinesinin para ihtiyaçlarını karşılamaktır. Uzun zaman verginin sadece bu maksatla kullanılabilceği veya kullanılması lâzım geldiği müdafaa olunmuştur. Buna umumiyetle malî gaye denir. Fransız maliyecisi Jèze'e göre devlet masraf yapar ve bu masrafı karşılamak maksadile vergiye başvurur. Devlet, gayelerini asıl bu masraflarla gördüğü hizmetler vasıtasile tahakkuk ettirir. Bu itibarla vergi sisteminden beklenen mümkün merteye verimli olmaktır. Kısacası, verginin sadece malî gayesi vardır. Bu gayeyi ne kadar iyi yerine getirirse, devletin gayelerini asıl tahakkuk ettirecek olan âmme masraflarının görülme imkânları o derece geniş bir şekilde temin edilmiş olur.

Verginin malî gayesi bugün de gözönünde tutulması gereken en mühim gayelerden biri, belki de birincisidir. Ancak, zamanımızda bu gaye yegâne gaye olmaktan çıkar, buna diğerleri de katılmıştır.

İkinci gaye iktisadî gayedir. Bu gayeyi menfi ve müsbet olmak üzere iki mânada anlamak mümkündür. Menfi mânadaki iktisadî gaye, verginin bîtarafılığı prensibine dayanmakta ve oldukça eski bulunmaktadır. Fîlhakika, klâsik maliye anlayışına göre vergi malî gayesini takip ederken ferdlerin mütekabil ekonomik münasebetlerinde hiçbir değişiklik olmamasına bilhassa dikkat olunmalıdır. Diğer bir ifade ile, vergi yoluyla münferit ekonomilerden Hazineye muayyen kıymetler transfer edildikten sonra, bu münferit ekonomiler arasında evvelce mevcut münasebet bozulmamalıdır. Vergi tahsil edildikten sonra şüphesiz her mükellef gelirinden, bazı hallerde servetinden bir miktar kaybedecektir. Fakat bu kayıptan sonra dahi karşılıklı vaziyetlerde ve umumî ekonomik muvazenede hiçbir değişiklik vücade gelmeyecektir. Kısaca «vergi bulduğu gibi bırakacaktır.». Verginin bu mânada bir iktisadî gaye takip etmesi lâzım geldiği fikri, serbest rekabet esasına dayanan liberal ekonomi nizamının en iyi nizam olduğu inancına dayanmaktadır. İnanc bu olunca, bu nizamı mümkün merteye muhafaza etmek, değişmesine müsaade etmemek, bütün devlet faaliyetinin ve bu faaliyetin bir parçası olan verginin de gayesi olmalıdır. Hattâ, vergiye müteallik tedbirler, arzu edilmediği halde bu nizamda bir değişiklik

yaratmış iseler, hakikî mânada bîtaraf bir vergi sistemi, mukabil tedbirlerle iktisadî nizamı eski hale irca etmelidir.

Verginin müsbet mânada iktisadî gayeye tevcihi ise aksine, liberal ekonomi sistemine karşı şüphe ile doğmuş bulunmakta ve müdahaleci bir karakter taşımaktadır. Zamanımızda ekonomik kuvvetlerin serbest işlemesi neticesinde teessüs eden ekonomik nizam tatminkâr sayılmamakta, bu kuvvetlerin işleyişine müdahale edilmesi lüzumu ileri sürülmektedir. Bu müdahale, takip edilen ekonomik hedefin tahakkukuna müteveccih olmalıdır. Kapitalist ekonominin zamanımızdaki gayesi, tam istihdam halinin tahakkuk ve devam ettirilmesidir. Tam istihdam gayesine varmak için devlet muhtelif vasıtalar kullanır. Vergi de bu vasıtaların en müessirlerinden biri olarak kabul olunmaktadır. Vergiye, tam istihdamı güçleştirecek vasıtalar arasında ehemmiyetli bir yer verilmesi kısaca şu düşünceye dayanmaktadır : cemiyet içinde millî gelir arttıkça tasarruf meyli de yükselir. Fakat tasarruf meyli millî gelirin yalnız miktarına değil aynı zamanda dağılışına da tâbidir. Halbuki, bazı kimselerin harcamayacak kadar gelir elde ederek bunun büyük bir kısmını zahmetsizce ve âdeta kendiliğinden biriktirmelerine mukabil, birçok kimselerin de zarurî ihtiyaçlarını dahi karşılayabilecek gelir elde edemedikleri, dolayısıyla yeter derecede harcamada bulunmadıkları zamanımız ekonomisinin bâriz bir ârızasını teşkil etmektedir. Filhakika bu hal talep kifayetsizliği yaratmakta ve işsizliğe sebep olmaktadır. Binaenaleyh gelirleri, umumî talep hacminin yahut mecmu talebin artmasını ve mecmu arza tetabuk edecek seviyeye çıkmasını sağlayacak bir şekilde yeniden tevzie tâbi tutmak icap etmektedir. İşte millî gelirin dağılışı bu gayeye göre değiştirmek hususunda kapitalist cemiyetlerde vergi sisteminden istifade edilmesi istenmektedir.

Burada bir noktaya bilhassa işaret etmek isteriz : İlerde görüleceği üzere verginin iktisadî gayesine de aynı metodla varılmak istenmektedir. Bu metod gelir ve servet dağılışının zengin sınıflar aleyhine ve fakir sınıflar lehine değiştirilmesidir. Metoddaki bir iştirak, sosyal politika gayesine müteveccih vergi sistemine bir ölçü bulmağa yardım etmektedir. Diğer bir ifade ile, vergide sosyal politika hedefinin aşırı sol cereyanlar mümessillerinin elinde bir gasp faaliyetine inkilâb etmesi daima mümkündür. Halbuki, iktisadî gayeye varmak için de aynı usul kullanılınca, sosyal politika gayesinin de hududu azçok çizilmiş olmakta ve hedefe tevcih edilecek bir vergi sisteminin gelir ve servetleri yeniden tevzi faa-

liyetinin, iktisadî gayeye zararlı olabileceği yerde durdurulması imkân dahilinde girmektedir.

Diğer taraftan, iktisadî gayeye varmak bakımından kapitalist memleketlerle iktisaden az gelişmiş memleketlerin birbirinden tamamiyle farklı vergi sistemi inşa etmeleri lâzım geldiğini hatırlatmak lâzımdır. Bu lüzum iki tarafta bizzat iktisadî gayelerin birbirinden farklı olmasından ileri gelmektedir. Filhakika ileri memleketlerde ekonomi politikasının gayesi prensip itibarile tam istihdam olduğu halde iktisaden az gelişmiş memleketlerde asıl hedef iktisadî ilerleme, bunun için de lüzumlu kapitalin yaratılmasıdır. Halbuki, kapital formasyonunu kolaylaştıracak bir vergi sisteminin, tam istihdama varmağı hedef tutan bir vergi gibi gelir ve servetleri yeniden ve fakir sınıflar lehine tevzie tâbi tutabilecek şekilde inşa edilmesi ihtimali çok zayıftır. Aksine burada her vasıta ile tasarrufun teşviki bahis mevzuu olmaktadır [1].

Üçüncü gaye sosyal politika yâni vergi yoluyla sosyal adaleti gerçekleştirme gayesidir. Modern maliye ilminde verginin esas hedefleri arasına alınmış olan sosyal politika gayesi, meşhur Fransız mütefekkeri J.J. Rousseau'ya kadar geriye götürülebilir. Filhakika bu zat der ki : «bütün insanların yaşaması, fakat hiç birisinin zenginleşmemesi lâzımdır. Yaşamağa lüzumlu olandan fazlası vergi ile alınmalıdır». Fakat meseleyi bugün anlaşıldığı şekli ile maliye ilmine ilk defa sokan, eserlerini 19 uncu asrın sonunda ve 20 nci asrın başında vermiş olan Alman iktisatçısı A. Wagner'dir. Wagner ilk defa olarak, verginin malî gayesi yanında bir sosyal politika gayesi olması lâzım geldiğini iddia etmiş ve bu gayenin birincisi kadar ehemmiyetli olduğunu yoksa onun yanında ikinci derecede, onun gölgesinde gerçekleşecek tâli bir gaye olmadığını müdafaa etmiştir. Wagner'e göre serbest rekabet gelir ve servetin ferdler arasındaki dağılışında geniş müsavatsızlıklar yaratmaktadır. Bu müsavatsızlıkların doğması ve gittikçe inkişaf etmesi serbest rekabete dayanan iktisadî sistemin kaçınılmaz bir neticesidir. Devlet bunu vergi politikasıyla tashih etmelidir. Yâni zenginden fakire nisbetle çok daha fazla vergi almak suretile gelir ve servetler arasındaki farkları makul bir hadde indirmelidir.

[1] İktisaden az gelişmiş memleketlerin kalkınma gayretlerine uygun vergi sistemi hakkında geniş bilgi için yakında İktisat Fakültesi Mecmuasında yayınlanacak etüdümüze müracaat olunabilir.

Meseleyi bütün şümüliyle kavrayabilmek için vergi politikasında iki mefhumu birbirinden sarîh olarak ayırmak lâzımdır. Bunlardan biri vergide adalet mefhumudur. Diğeri vergi yoluyla sosyal adalet mefhumudur. İkincisinin ne olduğunun iyice kavranması için birincisinin hudutlarını tayin etmiş olmak icap eder.

Adalet, verginin gayesi yahut verginin teveccüh edeceği kendi dışında bir hedef değil, verginin vasfı yahut vasıflarından biridir. Gayeleri ne olursa olsun, vergi bir kere âdil olmalıdır. Verginin âdil olması ise onun herkesin vergi verme kabiliyetile mütenasip olması demektir [2]. Bu vasıf teker teker her vergide olduğu gibi bir kül olarak bütün vergi sisteminde aranmak lâzımdır. Herkesi vergi verme kabiliyetine göre vergilendirme dolayısıyla âdil sayılan bir vergi nasıl olmalıdır? Meseleyi basitleştirmek için, vergi verme kabiliyetinin yalnız gelire temsil edildiğini ve vergi olarak da sadece gelir vergisinin mevcut olduğunu farzedelim; böyle bir verginin âdil yâni vergi verme kabiliyetine uygun sayılması için başlıca şu şartların yerine getirilmiş olması gerekmektedir.

a) Hiç bir vergi verme kabiliyeti temsil etmeyen, mükellefin kendisinin ve ailesinin ancak zarurî ihtiyaçlarını karşılamaya yayan miktardaki gelir, mükellefiyet dışında tutulmuş olmalıdır. Bu prensip bizde ve başka memleketlerde asgarî geçim ve aile yükü mukabilinde gelirden indirim kabul edilmek suretile tatbik olunmaktadır. Bu mahiyetine bakınca indirimin her memlekette birbirine az çok yakın seviyelerde tesbit edilmiş olması lâzım geldiği kabul olunabilir. Çünkü indirimin seviyesini tayin eden en mühim unsur fizyolojik ihtiyaçlardır ve bunlar insandan insana fazla değişmez. Fakat fiiliyette vergi için kabul edilen indirimin memlekette memlekete çok değişik olduğunu görmekteyiz. Burada yegâne sebep, zarurî diye kabul edilen ihtiyaçların medeniyet seviyesine göre değişmesi değildir. Bunun yanında : millî gelir seviyesi, millî gelirin cemiyet içindeki dağılışı , vergi ahlâkı, devletin vâridat ihtiyacı v.s. de geniş mikyasta müessir olmaktadır.

b) Vergi nisbetleri gelirin menbâna göre farklılaştırılmış olmalıdır. Gelirlerin discrimination'u diye maliye ilminde geniş yer tutan bu prensip kısaca şu düşünceye dayanmaktadır. Aynı seviyedeki gelirler, menbaları farklı olduğu takdirde aynı nisbette vergi

[2] Dalton, Principles of Public Finance, London 1954, s. 60 ve müt.

verme kabiliyetine mütehammil olmayabilirler. Binaenaleyh müsavi derecede vergilendirildikleri takdirde her birine farklı bir yük tahmil edilmiş, dolayısıyla vergi adaleti zedelenmiş olur.

Misal olarak bir emlak sahibinin, bir tâcir yahut sanayicinin ve bir işçinin aynı miktarda gelir sağladıklarını ve gerek asgarî geçim gerek aile yükü bakımından müsavi indirimde mazhar olduklarını farzedelim : acaba bu üç mükellef aynı nisbette vergi vermeli midirler? Eskiden beri birçok kimseler buna menfi cevap vermişlerdir. Filhakika, bunlardan işçi olan mükellef, rasyonel hareket ettiği takdirde bütün kazancını harcayamaz. İlerde çalışmayacağı zamanı gözönünde bulundurarak kenara para ayırması — tabiatıyla geliri bu bakımdan yeter bir seviyede ise — ve ihtiyarlık günlerinde sefalet-düçar olmağı önlemesi lâzımdır. Şu halde işçi gelirinin bir kısmı hâlihazıra ait bir gelir değildir. Öyle ise işçinin yâni yalnız sa'yile geçinen mükellefin gelirini, böyle bir tasarrufu mümkün kılacak nisbette vergilendirmek icap eder.

Tâcir yahut sanayiciye gelince : her ne kadar işe sa'yini de koymakta ise de kazancının diğer mühim sebebi sermayesidir. İlerde çalışamaz hale gelirse kazancı muhakkak eksilir. Fakat herhalde hizmet erbabı gibi büsbütün gelirden mahrum kalmaz. Şu halde tâcir veya sanayiciyi işçiden, memurdan hülâsa sa'y erbabından bir az daha ağır şekilde vergilendirmek hem mümkün, hem lâzımdır.

Emlak sahibi daha doğrusu gelirini sermaye kazancından meselâ apartman kirasından, esham, tahvilât ve mevduat faizinden sağlıyan kimse gözönünde bulundurulduğu takdirde, bunun ilerisi için bir ihtiyat akçesi ayırmasına hiç lüzum olmadığı görülür. Zira kazancı ile sa'yi arasında bir münasebet yoktur. Adalet onu icap ettirir ki, bu sınıf insanların geliri nisbeten en ağır şekilde vergiye tâbi tutulmuş olsun.

İzahatımızı bir misal ile müşahhaslaştıralım. Ele aldığımız üç mükellef tipinden herbirinin vergiye tâbi tutulacak geliri 10.000 lira olsun. % 10 hesabile birinciden yâni işçiden 1,000 lira % 12,5 hesabile ikinciden 1.250 lira ve % 15 hesabile üçüncüden 1,500 lira alındığı takdirde haddi zatında üçünden farklı vergi alınmış olmamakta, bilâkis aralarında müsavi tevzi yapılması temin edilmiş görülmektedir.

Hemen ilâve edelim ki, bu prensibe zamanımızda kuvvetli itirazlar serdedilmektedir. İtirazlar, modern cemiyetlerde sa'y gelirinin gittikçe istikrar kazanmasına mukabil muhtelit ve bilhassa sermaye kazançlarının harp ve enflasyon gibi sebeplerle eskiden ol-

duğu kadar tehlikeden masun kalmamış bulunmalarına dayanmaktadır [3]. Bu iddia bilhassa garp memleketleri için, büyük bir hakikat payı olduğuna şüphe yoktur. Fakat sa'y gelirin henüz bu derece korunmuş olmadığı Türkiye gibi memleketlerde dicrimination prensibinin vergi adaletini zedelemekten feda edilebileceğine kani değiliz. Halbuki gelir vergimiz, gelirlerin menbana göre farklı nisbetlerde vergilendirilmesini kabul etmemiştir.

c) Gelir arttıkça, diğer şartlar aynı kaldığı takdirde, vergi ödeme kabiliyeti yahut fedakârlığa tahammül derecesi fazlalaşır. Bundan evvelki bahiste, gelirin menbana göre farklı vergi verme kabiliyeti temsil ettiğini belirtmiş, yâni aynı miktarda gelirler, elde edildikleri faaliyetlerin mahiyeti değişik ise, vergi adaleti bakımından farklı nisbetlerde vergiye tâbi tutulmaları icap ettiğini belirtmiş idik. Şimdi, bundan maada, gelirin miktarı arttıkça da tatbik edilecek vergi nisbetinin değişmesi icap ettiğini izaha çalışacağız.

Gelirin, arttıkça vergiye tahammül kabiliyetinin fazlalaştığı, yâni her gelir parçasının kendinden evvelki parçadan daha yüksek bir vergi nisbetine mütehammil bulunduğu düşüncesi, iktisattaki nihaî fayda prensibinin maliyeye tatbikinden başka bir şey değildir [4]. Bilindiği gibi ferdî gelir arttıkça, bu gelirin son birimlerine sahibinin atfettiği değer azalmaktadır. Filhakika, gelir fazlalaştıkça, ihtiyaçların gelir üzerindeki tazyiki hafiflemekte, diğer bir ifade ile, gelirin ilk kısımları zarurî ihtiyaçlara tahsis edildiği için, bu ihtiyaçların müteakip gelir parçalarıyla alâkası kalmamakta, bu parçalar daha az zarurî masrafları karşılamakta kullanılabilir. Nihayet öyle bir gelir seviyesine gelinebilir ki, her türlü ihtiyacın temini için bunun sadece bir kısmını kullanmak kâfi gelmekte, geri kalanı kolaylıkla tasarruf olunabilmektedir. Demek oluyor ki, prensip itibariyle — tasarruf hali bir ân için bertaraf edilirse — her gelir birimi bir ihtiyaç birimine tekabül etmekte, ilk gelir birimleri zarurî ihtiyaçların karşılanmasında kullanılmakta, diğerleri daha az zarurî veya hiç zarurî olmayan ihtiyaçlar için harcanmaktadır. Şimdi bir tek şahsı değil de, farklı gelir seviyelerine sahip muhtelif şahıslar alındığı takdirde, bunların fedakârlıkta mü-

[3] Laufenburger : Revenu, Capital et Impôt, 4 üncü tâbi, Paris 1950, Sirey s. 190 ve müt.

[4] Laufenburger, adı geçen eser, s. 194 ve müt.

savi olmaları için, gelirlerinden yapabilecekleri fedakârlık nisbetinin değişik olacağı, buraya kadarki izahattan istihrac olunabilir. Yâni, bilfarz geliri ancak zarurî ihtiyaç maddelerini karşılayacak seviyede olan bir kimseden % 10 nisbetinde vergi alınmakta ise, geliri bunun iki misli olan, dolayısıyla bu derece zarurî olmayan ihtiyaçlarını da tatmin imkânını bulan bir kimseden % 15 nisbetinde vergi alınmak lâzımdır ki, ikisi fedakârlıkta müsavi olsun. Çünkü, birincinin gelirinin son birimlerine attığı değer, ikincinin kendi gelirinin son birimlerine attığı değerden yüksektir.

Meseleyi bir misalle izah edebiliriz. Senede 5000 lira kazanan bir adam tasavvur edelim : farzedelim ki kazancının 1000 lirasını zarurî gıda maddelerine, ikinci 1000 lirasını ev kirasına, üçüncü 1000 lirasını çocuklarının tahsil masraflarına, dördüncü 1000 lirasını daha az zarurî ihtiyaç maddelerile giyime, beşinci 1000 lirasını ise eğlence ve seyahat masraflarına harcamağı kararlaştırmıştır.

Tam bu vaziyette iken 500 lira vermeğe mecbur kaldığını düşünelim : tabiatıyla yıllık safî kazancı bu tediye ile 4500 liraya düşecek ve masraf plânında bir değişiklik yapmağa mecbur kalacaktır. Tediye ettiği 500 lirayı, evvelce derpiş ettiği masraf plânı içinde aşağıdaki şekilde bir tevzie tâbi tutması kuvvetle muhtemeldir.

Masraf sırası	Miktarı T.L.	Masrafta yapılacak değişiklik	Vergi için tasarruf edeceği miktar	Bu miktarın tasarruflanan masrafa nisbeti
1 ci	1000	Hiçbir değişiklik	0	% 0
2 ci	1000	» »	0	% 0
3 cü	1000	Çocuklar daha az masraflı bir mektebe yollanabilir.	100	% 10
4 cü	1000	Giyim ve saireden kısmen kısılabılır	150	% 15
5 ci	1000	Eğlence ve seyahatten daha ziyade kısılabılır.	250	% 25
	5000		500	% 10

Şimdi, 5000 lira kazanan bir mükellef yerine aynı menbalar-dan, bilfarz ücret olarak, biri 2000, ikincisi 3000, üçüncüsü 4000 ve dördüncüsü 5000 lira kazanan dört şahsın mevcut olduğunu farzedebiliriz. Yukarıdaki tablo bunların her birisine ayrı ayrı tatbik edil-

diği takdirde görülür ki, dördü arasında fedakârlık müsaviliği tesis etmek, dolayısıyla vergi adaletine uygun şekilde hareket edebilmek için birinciden hiç bir şekilde vergi almamak, buna mukabil diğerlerini sırasile % 3.3 (100 lira), % 6.25 (250 lira) ve % 10 (500 lira) nisbetinde teklif etmek lâzım gelir.

Buraya kadar izah ettiğimiz üç prensibi ikiye irca etmek mümkün bulunmaktadır. Filhakika (b) de anlatılan usul ile gelir, menbana göre farklı vergi nisbetlerine tâbi tutulduğu halde, (a) ve (c) deki prensiplerin tatbiki ile vergi nisbetlerinin gelirin kullanış sahasına göre değişik seviyede tesbit olunmasını intac eylemektedir. İşte bu prensiplerin yukarıda izah edildiği şekilde yâni sırf vergi yükünün ferdî ödeme kabiliyetine göre müsavi olarak tevziini temin edecek tarzda tatbik olunması, vergide adaleti tesis etmektedir.

Acaba bu şartların yerine getirilmesi, sosyal politikanın icaplarına uyulmuş olmak, diğer bir ifade ile sosyal adaleti gerçekleştirmek için kâfi midir? Buna tereddütsüz hayır demek mümkündür. Filhakika, sosyal adaletin gayesi cemiyet içinde servet ve gelir dağılışı bakımından mevcut açık nisbetsizlikleri azaltmak, yüksek gelirleri mümkün merteye yontmak, küçüklerini ise korumak ve böylece aradaki farkları kabil olduğu derecede asgariye indirmektir. Halbuki, yalnız vergi adaleti ile müteharrik bir vergi politikası, yukarıda izah edilen kaidelere riayet ederek bu neticeyi istihsal edemez. Bilfarz vergi adaletinin en mühim şartlarından biri olan müterakkilik, sadece âdil olmak istendiği takdirde mutedil bir seviyede tutulmak icap eder. Diğer bir ifade ile, vergi adaleti tam tahakkuk ettiği zaman gelirler arasında iktidar farkı hiç değişmez. Zaten adaletin tarifi, farklı iktidarlara intibaktır; yâni aralarında bu bakımdan mevcut münasebeti muhafaza etmektir. Sosyal adalet ise bu farkları azaltmağı, dolayısıyla muayyen bir istikamette bozmayı icap ettirmektedir.

Bu itibarla verginin aynı zamanda sosyal politika maksadında kullanılabilmesi yâni verginin âdil olmaktan daha ileri giderek sosyal bir karakter taşıması için, yukarıda izah edilen üç tedbiri, vergi verme kabiliyetine uyma icaplarını aşan bir ölçüde kullanmak lâzım gelmektedir. Diğer bir ifade ile : asgarî geçim indirimi, müterakkilik ve discrimination'u o şekilde tesbit etmeli ki, herkes geliriyle mütenasip bir şekilde teklif edilmekle kalmasın, fakat daha ileri giderek millî gelir ve servetin fakir halk tabakaları lehine yenden tevzii de gerçekleşmiş olsun. Bunun için bilhassa, bir taraf-

tan vergi matrahından indirilen meblâğları asgarî geçim seviyesinin istilzam ettiğiinden daha yüksek tutmak, diğer taraftan müterakkilik nisbetini yükseltmek lâzımdır. Hemen ilâve edelim ki, birinci lâzımevi yerine getirmek çok güçtür. Çünkü, her mükellefe tatbik edilmesi icap eden böyle yüksek bir muaflık haddi vergi randımanını fevkalâde düşürebilir. Halbuki, mubalâğaya kaçıldığı zaman randıman düşebilmekte ise de, müterakkiliğin sertleşmesinde esas itibarıyla böyle bir tehlike mevcut değildir.

Vergi yolile adaletin teessüsü nasıl hizmet edildiğine dair biri Amerika Birleşik Devletlerinden, diğeri İngiltereden olmak üzere iki misal verelim :

Amerika Birleşik Devletleri gelir vergisinde ferd başına kabul olunan yıllık asgarî geçim indirimi 600 dolardır. Buna göre dört kişilik bir aile için 2400 dolar indirim yapılır. Amerikada 1953 te haftalık vasatî ücret 72 dolar olarak hesaplanmıştır. Yılda 40 hafta çalışıldığı farz olunursa, yıllık kazanç 2880 dolar etmektedir. Dört kişilik bir işçi ailesi bahis mevzuu ise ve ailede yalnız bir kişi çalışıyorsa, mükellefiyet sadece 480 dolara tatbik edilecek demektir. Halbuki müterakkilik muayyen gelir birimleri için % 92 ye kadar çıkmakta ve gelirin heyeti umumiyesi için % 88 i bulmaktadır [5].

İngilterede 1053-1954 senesinde evli ve iki çocuk babası bir kimsenin gelirine göre vereceği verginin miktar ve nisbetleri aşağıdaki tabloda görüldüğü şekildedir [6].

Yıllık kazanç (İngiliz lirası)	Sterlin başına		Gelire nisbeti %
	S	d	
350		Muaf	—
500	0	1/2	3.5
700	2	1/2	10.0
1000	4	1/2	20.0
2000	6	6	32.5
5000	10	1/2	52.0
25000	16	4 1/2	82.0
100000	18	4	90.0

Görülüyor ki, her iki memlekette de gerek asgarî geçim indiriminin seviyesi gerek müterakkilik nisbeti, gelir dağılımını fakir sınıflar lehine oldukça tadil edebilmektedir.

[5] Shoup, Cours de Sciences Financières, Paris 1954, s. 25-42.

[6] Dalton, adı geçen eser, s. 104.

Vergi yoluyla sosyal adaletin tesisi için istifade olunabilen ye-gâne vergi gelir vergisinden ibaret değildir. Bu hususta en müsait imkânı arzeden vergiler, veraset ve intikal vergileri dahil olmak üzere, servet vergileridir. Bu vergilerin umumiyetle gelirden öden-dikleri gözönünde tutulduğu takdirde, bunlar sayesinde hem ser-vet, hem gelir dağılımına tesir edilebileceği kabul olunabilir. İn-giltere'de servet vergileri, büyük servetleri yontmağa sebep olacak kadar ağır tutulmuştur.

Maamafih, mahiyeti itibariyle ne derece elverişli sayılırlarsa sayılsın, kullanılma sahasının nisbeten dar olması dolayısıyla ser-vet vergisinin gelir ve servet dağılımını yeniden tanzim etmek hu-susundaki umumî tesiri oldukça mahduttur. İngiltere'de bile, ve-raset vergilerinin temin ettiği bütün vâridat, umumî vergi vâridatı içinde % 4-5 i geçmemektedir.

Halbuki gelir vergisinin — daha umumî bir vergi olmak dola-yısıyla — bu maksatla kullanılması halinde tesirinin daha büyük olduğu görülmektedir. Gene başta İngiltere olmak üzere hemen he-men bütün garp memleketlerinde gelir vergisi mükellefiyeti, yük-sek gelirlerin aşırı derecede vergilendirilmesi ve böylece gelirlerin tesviyesi maksadına kullanılmış ve arzu edilen neticeler alınmıştır. İngiltere'de harpte kullanılan vergi sistemi ile yıllık gelirlerin 6000 sterlingi geçen kısmı fiilen ortadan kaldırılmıştır. Global mükelle-fiyet harpten sonra gerçi azalmıştır; fakat verginin büyük gelirleri yontma karakteri devam etmektedir.

Vasıtalı vergileri sosyal politika maksadında kullanmak müm-kün müdür?

İptidai şekillerile vasıtalı vergiler, sosyal politikaya yaramak şöyle dursun, aksine içtimai politikaya aykırı neticeler tevliid eder-ler. Diğer bir ifade ile, tersine müterakki olmaları dolayısıyla za-yıf gelirleri nisbeten daha ağır şekilde teklif etmekte ve mevcut gelir ve servet muvazenesizliğini büsbütün fazlalastırmaktadırlar. O kadar ki, vasıtasız vergilerin yüksek gelir ve servetleri temsil ettikleri vergi verme kabiliyetinin icabettirdiğinden daha fazla teklif etmelerinin, vasıtalı vergilerle husule gelen gayri müsaid tesirleri telâfi etmek için de lüzumlu olduğu öne sürülmüştür [7]. Diğer bir ifa-de ile, ancak bu sayededir ki, fertlerin umumî vergi verme kabiliyeti-ne uygun bir mükellefiyet tesisi mümkün olmaktadır. Son zaman-

[7] Neumark, Maliyeye dair tetkikler, 4 üncü tabı, s. 172.

larda yapılan bazı etüdler, gelirleri yeniden tevzie tâbi tutan vasıtasız vergilerin mevcudiyetine rağmen, birçok garp memleketlerinde dahi, heyeti umumiyesile vergi sisteminin böyle bir netice doğurmadığı yahut mevcut vaziyete pek az tesir ettiği tesbit olunmuştur. Bu durum bilhassa vasıtalı vergilerin zamanımızda dahi birçok memleketlerde, daha ziyade düşük ve orta gelirli kimseleri teklif etmelerinden ileri gelmektedir. Bu durum, vasıtasız vergilerin sosyal politika maksadında kullanılmasına karşı yapılan şiddetli itirazların haksız ve yersiz olduklarını göstermektedir.

Fakat bu vaziyet zarurî bir şey değildir. Yâni vasıtalı vergilerin mahiyetinde böyle bir hal yoktur. Bu, daha ziyade mevcut vasıtalı vergilerin hususiyetinden doğmaktadır. Yoksa bu vergi manzumesine dahi sosyal politikaya uygun bir mahiyet vermek, hiç değilse anti-sosyal karakterlerini kaldırmak imkânsız değildir. Bunun için ekmek, tuz, et, şeker gibi gıdaya; kaput bezi, basma gibi giyime; v.s. taallûk eden zarurî ihtiyaç maddeleri üzerindeki vergileri kaldırmak; geniş halk kitlelerinin kullandıkları kahve, çay, tütün gibi harcı âlem keyif maddelerinden alınan vergileri indirmek ve vergi nisbetlerini bu maddelerin kalitelerine göre derecelendirmek; nihayet lüks mahiyette telâkki edilen kürk, mücevherat, pahalı içkiler; süs eşyası v.s. emtia üzerindeki mükellefiyeti ağırlaştırmak lâzımdır.

Gelir vergisinin sosyal siyaset gayesi bahsinde olduğu gibi burada da bir noktaya bilhassa işaret etmek lâzımdır: yapılan bu ıslahatın gayesi ve binaenaleyh ölçüsü vasıtalı vergileri mükellefin vergi verme kabiliyetine intibak ettirmekten ibaret olduğu takdirde sosyal siyaset gayesinden bahsetmeğe imkân yoktur.

Bu gayenin de istihdaf edilmiş sayılması için, istihlâk mal ve hizmetleri vergilerinde ihtiyaç sınıflarına göre yapılan farklılaştırmanın, vergi verme kabiliyetine müteallik ölçüyü aşması, ondan geniş tutulması icab eder.